

A pénzbüntetés és a kodifikáció

1. *A pénzfőbüntetés alkalmazása a gyakorlatban.* A pénzfőbüntetés nagyarányú előretörése büntetésalkalmazási gyakorlatunkban az utóbbi évek egyik legfontosabb büntetőpolitikai eseménye. A felszabadulás után hosszú éveken át a szabadságvesztés volt a leggyakrabban alkalmazott főbüntetés. 1973 volt az első olyan esztendő, amelyben a jogerősen elítélt 18 éven felüliekkel szemben a legtöbbször pénzfőbüntetést szabtak ki (48,90% volt a pénzfőbüntetések és 43,90% a szabadságvesztések aránya). A főbüntetések közti vezető helyét a pénzbüntetés megtartotta az ezt követő esztendőben is.

A pénzfőbüntetés ilyen arányú alkalmazása első pillantásra csodálatosnak tűnik, hiszen a Btk.-ban csak 7 vétségnél szerepel a pénzbüntetés egyedüli főbüntetesként, 4 esetben pedig alternatív büntetés, a javító-nevelő munka mellett. De a gyakorlatban nem ezek az esetek a jelentősek a pénzfőbüntetés alkalmazása szempontjából, hanem csaknem kivétel nélkül olyan bűncselekmények, amelyeknek a büntetési tétele nem is tartalmazza a pénzfőbüntetést. A közlekedési vétségek miatt 1975-ben több mint 1200 vagyon elleni bűncselekmények miatt, több mint 7800, könnyű testi sértésért, több mint 2300 esetben szabtak ki pénzbüntetést, pedig a különös rész szerint ezek miatt csak szabadságvesztést, esetleg javító-nevelő munkát lehetne alkalmazni. A csodát a Btk. 68. §-a magyarázza meg. *Hazánkban a pénzfőbüntetés széles körű alkalmazását a büntetésenyhítés teszi lehetővé.*¹

A pénzbüntetések arányának megnövekedése együtt járt a büntetések összegének jelentős emelkedésével. Míg 1972-ben a pénzfőbüntetések több mint a fele nem haladta meg az 1000 forintot, 1976-ban 1001—5000 forint közötti összegben szabták ki a pénzfőbüntetések több mint 4/5 részét. Persze a büntetések összege jelentős eltérést mutat a bűncselekmények súlya szerint. A közvédas bűncselekményeknél az 1001—5000 forint közti pénzbüntetések aránya 88,40%, míg a magánvádas vétségeknél az 1000 forintot meg nem haladó összegűek teszik ki a büntetések 620%-át.

A pénzbüntetés alkalmazásának megnövekedéséhez mind a törvényhozás, mind a bírósági gyakorlat szemléletváltozása hozzájárult. 1973-ban, közel egy időben jelent meg az 1973. évi 14. sz. tvr. és a 14/1973. számú elnöki tanácsi határozat. A tvr. 2. §-a a Btk. 68. §-a módosításával lehetővé tette a büntetésenyhítés kere-

tében pénzfőbüntetés kiszabását olyan büntetéseknél is, amelyeket a törvény 1—5 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyeget, és ezzel jelentékenyen kiszélesítette a pénzfőbüntetés alkalmazási körét. A bírósági gyakorlat szemléletváltozását a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiről szóló határozat eredményezte, amely hangsúlyozta, hogy az eljárás során differenciálni kell a cselekmény és az elkövető társadalmi veszélyességének foka szerint. Az olyan, csekély súlyú bűncselekményt elkövető, elsőbűntényes elkövetőkkel szemben, akiknél a bűnösség súlya is csekély és magatartásuk sem esett korábban kifogás alá, a bírósági eljárás szükségessége esetén — egyebek között — *megfelelő súlyú pénzfőbüntetés* alkalmazását írja elő. A vagyoni haszonszerzés céljából elkövetett bűncselekmények esetén az elért nyereség vagyoni hátrányt jelentő büntetéssel való elvonására hívja fel a bíróságok figyelmét. Ezeknek a jogszabályi változásoknak a hatására következtek be azok az igen jelentős arányeltolódások, amelyeknek fent néhány adat ismertetésével érzékeltetni kívántunk. Olyan feszültség keletkezett ezek folytán a Btk. büntetési rendszerében, amelyet jogpolitikai irányítás segítségével már nem lehetett megoldani. A Btk. „börtöncentrikus”² büntetési rendszere, amely „a szabadság elvonására épül”,³ a bírálatok kereszttüzébe került, mert „az enyhítő szakasz kimerítő alkalmazása nélkül a szabadságvesztés helyett pénzbüntetés alkalmazására nem kerülhet sor”.⁴ Annak ellenére, hogy a hatályos kódex elasztikus enyhítési rendszerét igen nagyra értékeljük, valóban úgy tűnik, hogy társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésünk, valamint „az általános jogfejlődés... ezt a szankciórendszert többé-kevésbé túlhaladta”.⁵

2. Az új Btk. előkészítése és a pénzbüntetés.

2.1. Ezekkel a követelményekkel számot vetnek az új Btk. előkészítésének célkitűzései is, amelyek hatékonyabb, időtállóbb és közérthetőbb büntetőjogi eszközök kialakítását jelölik meg feladatként. A pénzbüntetésekkel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „A pénzbüntetés alsó és felső határát indokoltnak látszik felelmezni. A súlytalan büntetések elkerülése érdekében megfontolandó, hogy egyes bűncselekményeknél a pénzbüntetés alsó és felső határát konkrétan is megállapítsuk. Érdemes foglalkozni azzal is, hogy nem segítené-e elő a kellőképpen differenciált és megfelelő súlyú pénzbüntetések kiszabását a számos jogrend-

¹ Úgy látszik, ebben a kérdésben törvényhozásunk hagyománytisztelő. Az 1878. évi V. törvény csak három vétségre rendelte a pénzfőbüntetést. 1910-re mégis pénzfőbüntetés vált a szabadságvesztéssel szemben a gyakrabban alkalmazott főbüntetéssé. Ez évben a királyi járásbíróságok és törvényszékek által elítéltek 50,5%-ával szemben szabtak ki pénzfőbüntetést. Ld. *Györgyi Kálmán*: A büntetés-kiszabás elvi kérdései és a kodifikáció. J. K. 1977. 131—132. old.

² *Farkas Sándor*: A büntetőjog-politika új elemei és a gyakorlatban való érvényesítésük. J. K. 1974. 104. old.

³ *Erdősy Emil*: Büntetési rendszerünk továbbfejlesztésének néhány feladata. J. K. 1975. 258. old.

⁴ *Farkas*: i. m. 479. old.

⁵ *Erdősy*: i. m. 260. old.

szerben sikerrel alkalmazott ún. napra számított pénzbüntetés bevezetése.”⁶

2.2. A kodifikációs főbizottság által elfogadott előterjesztés a pénzbüntetés újraszabályozásában még nem alakított ki végleges álláspontot. Az előterjesztés két változatra tartalmaz javaslatokat. A hagyományos globális pénzbüntetés megtartása esetén javasolja az alsó határ 500 forintra, a felső határ 100 ezer forintra való felemelését, ennek megfelelően az átváltoztatási kulcsot is 1 nap = 50—500 forintban kívánja megállapítani. A célkitűzésekben felvetett gondolatok közül nem reflektál a főbizottsági előterjesztés a pénzbüntetés speciális kereteinek törvényi meghatározására. A másik alternatíva ügye látszólag nem sokat haladt előre a megvalósulás felé. A célkitűzésekben a napi pénzbüntetés olyan elképzelésként szerepelt, amellyel „érdemes foglalkozni”, a főbizottsági előterjesztésben csak a hangsúlyok erősödtek, eszerint: „feltétlenül kívánatos annak a mérlegelése is, hogy nem lenne-e célszerű az ún. napi pénzbüntetés rendszerének a bevezetése”.⁷ Annak ellenére, hogy az előterjesztés csupán a „mérlegelést” javasolja, kitűnik az is, hogy megfogalmazói a napi pénzbüntetést tüntetik ki rokonszenvükkel: előnyeinek részletezésére hétszer annyi betűt írtak le, mint a hátrányok felmutatására. E rendszer bevezetése esetén is javasolják a 100 ezer forintos felső határt „az aránytalanságok elkerülése érdekében”.⁸ A napi tételek számára legkevesebb 5 napi, legfeljebb 360 napi tételt, a napi tételek értékének pedig 50—500 forintot javasolnak.

3. A napi pénzbüntetés jogirodalmunkban. A kodifikációs munkálatok során javaslatba hozott napi pénzbüntetés alig néhány éve ismert a magyar jogászközönség előtt. Az intézmény ugyan nem új, hisz alapgondolatával már az 1852. évi portugál büntető törvénykönyvben⁹ találkozunk és a napi pénzbüntetést sikerre vitt finn és svéd törvényhozás is már évtizedek óta bevezette.¹⁰ Az itteni sikerek nyomán „skandináv” pénzbüntetési rendszernek nevezett szabályozás hazánkban nyugatnémet és osztrák közvetítéssel került a szakmai közgondolkodásba. Az új nyugatnémet¹¹ és osztrák büntető

törvénykönyvről¹² szóló ismertetések kedvező értékelést adtak a napi pénzbüntetésről.

Első ízben Viski László javasolta hazai irodalmunkban a napi pénzbüntetés bevezetését a közlekedési bűncselekmények szabályozásával kapcsolatos kriminálpolitikai programja részeként. A „napi-havi bírságráta” bevezetését elsősorban azért pártolta, mert „a viszonylag legteljesebb egyenlőséget biztosíthatja”,¹³ ezért bevezetése „feltétlenül szükséges volna”.¹⁴ De ugyancsak Viski László tájékoztatót a napi pénzbüntetés bevezetésével felmerült problémákról, „ami miatt állítólag éppen az azt elsőképpen bevezető skandináv országokban az új rendszer megszüntetését tervezik”.¹⁵

Részletesen foglalkozik a napi pénzbüntetés alkalmazási lehetőségeivel a magánvádas vétségekre tanulmányában Schönhofer Károly.¹⁶ A napi pénzbüntetés, legalábbis egy említés erejéig, még az egyetemi tananyagba is bevonult.¹⁷ A napi pénzbüntetés alapkérdéseinek legrészletesebb megbeszélésével a kodifikációs főbizottság előterjesztéséről Ficsor Mihály és László Jenő tollából megjelent írásban¹⁸ találkozhatunk. A pénzbüntetéssel kapcsolatos kodifikációs elképzelésekre legutóbb Bodnár Ödön reflektált, és meglehetősen tartózkodóan foglalt állást a napi pénzbüntetés bevezetésével kapcsolatban.¹⁹

4. A pénzfőbüntetés szabályozási lehetőségei. A pénzfőbüntetés többféleképpen szabályozható.

¹² Rácz György: Az új osztrák büntető törvénykönyv általános részéről. J. K. 1974. 583—589. old. Rácz szerint: „Ez a megoldás messzemenően biztosítja az egyenlőséget, eredményesen szolgálhatja a pénzbüntetés célravezető alkalmazását. A pénzbüntetésnek ez az új szabályozása jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a rövid tartamú szabadságvesztések kiszabása minél szűkebb körben történjék”. (586. old.)

¹³ Viski László: Közlekedési büntetőjog. Budapest, 1974. 219. old.

¹⁴ Viski: i. m. 271. old.

¹⁵ Viski László: Közlekedésjogi tanácskozás az NSZK-ban. Ügyészeti Értesítő. 1975. 2. szám. 38. old. Ugyanígy: Tröndle, Heinz: Geldstrafe und Tagessatzsystem. Österreichische Juristen-Zeitung, 1975. 599. old. A részünkre hozzáférhető források szerint viszont csak Dániában foglalkoznak a napi pénzbüntetés megszüntetésével, míg Svédországban és Finnországban senki sem gondol a régi pénzbüntetéshez való visszatérésre. Inkeri Antilla éppen a pénzbüntetés „új aranykoráról” számol be. Ld. Antilla, Inkeri: Developments in criminology and criminal policy in Scandinavia. Crime and Industrialization. First Seminar for Criminologists from Socialist and Scandinavian Countries in Helsinki, Finland c. kötetben; August 26—29, 1974. 10. old., továbbá Driendl, Johannes: Bericht über des Kolloquium „Probleme der Geldstrafe nach der Reform”. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1976. 1137. s. köv. old.

¹⁶ Schönhofer Károly: Javaslatok a magánvádas vétségek büntetési rendszerének kialakításához. Magyar Jog, 1976. 15—23. old.

¹⁷ Büntetőjog. Általános Rész. Szerk. Pintér Jenő. II. köt. Budapest, 1973. 177. old. Második (átdolgozott) kiadás, Budapest, 1977. 161. old.

¹⁸ Ficsor—László: i. m. 833—850. old.

¹⁹ Bodnár Ödön: Néhány gondolat a büntetési rendszer továbbfejlesztésének vitája kapcsán. Magyar Jog, 1977. 320—325. old.

⁶ Király István: Az új Büntető Törvénykönyv előkészítéséről. Magyar Jog, 1975. 252. old.

⁷ Ficsor Mihály — László Jenő: Elgondolások a büntetési rendszer továbbfejlesztéséről. Magyar Jog, 1976. 848. old.

⁸ Ficsor — László: i. m. 848—849. old.

⁹ Így Nowakowski, Friedrich: Das Tagesbussensystem nach § 19 der Regierungsvorlage (1971) eines Strafgesetzbuches. Österreichische Juristen-Zeitung, 1972. 198. old., továbbá Grebing, Gerhardt: Probleme der Tagessatz-Geldstrafe. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 1976. 1055. old.

¹⁰ Mittermaier, W.: Das Tagesbussensystem in Skandinavien. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1935. 646—654. old.

¹¹ Györgyi Kálmán: A büntetőtörvénykönyv új általános része a Német Szövetségi Köztársaságban. Acta Fac. Pol.—Jur. Univ. Sci. Bud. de Rol. Eötvös nom. Budapest, 1971. 63—107. old. és Lengyel Zoltán: Büntetési rendszerünk továbbfejlesztése és a büntetőjogi reform az NSZK-ban. Magyar Jog, 1974. 532—541. old.

4.1. A pénzbüntetés meghatározásában alapvetően két megoldás ismert. Az egyik szerint a pénzbüntetés az elkövetett bűncselekmény súlyával áll arányban,²⁰ a másik szerint a bűncselekmény súlya mellett figyelembe kell venni az elkövető kereseti, jövedelmi és vagyoni viszonyait is.²¹ A cselekményarányos pénzbüntetés általában a múlt század büntetőjogát jellemzi. A századforduló óta általában elfogadott a vagyoni viszonyok figyelembe vétele.

A kereseti stb. viszonyok értékelését a törvény biztosíthatja úgy, hogy külön büntetés kiszabási szabályban előírja a kereseti, jövedelmi és vagyoni viszonyok figyelembe vételét, esetleg a személyes viszonyok, a tartási kötelezettségek, a bűncselekményből származó kártérítési kötelezettség szem előtt tartását.

4.2. A pénzbüntetés alkalmazásánál a *bűncselekmény súlya mellett a kereseti stb. viszonyok figyelembe vételére* alapjaiban két büntetés kiszabási módszer alakult ki. Az egyik megoldás szerint a kiszabásra kerülő összeg egyformán kifejezi a bűncselekmény súlyát és a kereseti stb. viszonyokat, de *együtt* fejezi ki, azaz nem mutatkozik meg, hogy mekkora a bűncselekmény súlyának és mekkora a kereseti stb. viszonyoknak a közrehatása. Ez a megoldás átvette a régi cselekményarányos pénzbüntetés kiszabási modelljét, csak a cselekmény súlyának a mérlegelésén kívül még a kereseti stb. viszonyok mérlegelését is megköveteli a bírótól.²² Ezt a kiszabási rendszert a továbbiakban „globális” pénzbüntetésnek nevezzük. Ez a kiszabási technika általában úgy működik, hogy a bíró a cselekményarányos pénzbüntetés mértékét módosítja a kereseti stb. viszonyok szerint. Épp emiatt a globális rendszer alkalmazásánál nagyobb a bíróság hajlama arra, hogy azonos súlyú cselekmények miatt megközelítőleg azonos súlyú pénzbüntetést szabjon ki.

A másik megoldás a büntetés kiszabásának műveletébe intézményesen beépíti a cselekmény súlya mellett a kereseti stb. viszonyok figyelembe vételét. Ez a rendszer az ún. *napi* (havi, heti) *pénzbüntetés*. A napi pénzbüntetésnél a bíróság a büntetést *két mozzanatban* szabja ki. Először a bűncselekmény *súlyának* megfelelően meghatározza a büntetési *napok* számát, majd a vádlott kereseti stb. viszonyainak figyelembe vételével az *egy napi büntetés összegét*, pénzben. A *pénzbüntetés összegét* a büntetési napok számának és az egy napi büntetésnek a *szorzata* adja meg. A kereseti stb. viszonyok figyelembe vétele persze nemcsak napra számítva, hanem

egy hetet vagy egy hónapot alapul véve is elérhető. A napi pénzbüntetés lényegéhez tartozik, hogy a büntetési napok számánál a vagyoni viszonyokat, illetve a napi büntetés összegénél a bűncselekmény súlyát figyelmen kívül kell hagyni. A napi pénzbüntetésnél a bíróság tehát *napokban* szabja ki a pénzbüntetést! A napok száma fejezi ki a bűncselekmény súlyát. És csak ennek meghatározása után kerül sor a kereseti viszonyoknak megfelelő napi büntetés meghatározására. E büntetési rendszer gyakorlati következménye az, hogy azonos számú napra kiszabott pénzbüntetés a kereseti viszonyoktól függően eltérő végösszegű büntetést eredményez.

4.3. A pénzbüntetés kiszabásának és megfizetésének kialakításában két alapvető rendszer különböztethető meg. Az egyiknél a *pénzbüntetést egy összegben határozzák meg*, és az az ítélet jogerőre emelkedésével *egyszerre válik esedékessé*. Ez lehetséges mind a globális pénzbüntetésnél, mind a napi pénzbüntetésnél. A másikonál az egy összegben kiszabott pénzbüntetést *részletekben* kell megfizetni és ez is lehetséges mind a globális, mind pedig a napi pénzbüntetésnél egyaránt. A részletfizetéses pénzbüntetés egyik változata az ún. *folyamatos* pénzbüntetés,²³ amelynél a bíróság a pénzbüntetést nem egy összegben határozza meg, hanem az *időszakosan befolyó jövedelem* (általában munkabér) meghatározott arányában. Ilyen folyamatos pénzbüntetést tartalmaz a több szocialista országban alkalmazott javító-nevelő munka. A folyamatos pénzbüntetés szükségképpen részletfizetéses pénzbüntetés. A napi pénzbüntetés viszont nem függ össze szükségképp a részletfizetéssel.

4.4. A kereseti stb. viszonyok értékelése is alapvetően kétféleképp mehet végbe. A globális pénzbüntetési modell szerint a kereseti stb. viszonyokat a bíróság általános mérlegelés alapján veszi figyelembe, nem pedig a megállapított napi, heti vagy havi²⁴ bérből kiinduló számítási művelettel. A napi pénzbüntetésnél a bíró köteles kiszámítani a kiszabás alapjául szolgáló napi összeget, hisz annak a valahányszorosa lesz a büntetés végösszege.

A *napi büntetés összegének* a meghatározásánál alapvetően két megoldás ismeretes. Az egyik szerint a napi pénzbüntetés összege = az egy napi tiszta jövedelemmel. A másik megoldás viszont a napi tiszta jövedelemből még levonni rendeli a vádlott és tartásra szoruló családja minimális megélhetéséhez szükséges összeget és a jövedelem így fennmaradó része, azaz az egy nap alatt nélkülözhető összeg = egy napi pénzbüntetéssel.

²⁰ Ilyennek tekinthetjük a Csemegi-kódexet is. Ld. Fayer László: Büntetési rendszerünk reformja. I. köt. Budapest, 1889. 83. old. és III. köt. Budapest, 1892. 8. old.

²¹ Ami csak a keresetre, jövedelemre vagy vagyona van figyelemmel, az már nem büntetés, hanem adó.

²² Ez a megoldás jelezte a II. Bn-t és a Bt-t. A kereseti, vagyoni stb. viszonyok figyelembe vételét minden európai szocialista ország büntetőjoga megköveteli. Az egyetlen kivétel: a magyar büntetőjog a pénzfőbüntetés tekintetében.

²³ 7 és 1/2 évig (!) terjedő pénzfőbüntetést képzelt el Baumann, Jürgen: Von den Möglichkeiten einer Laufzeitgeldstrafe. Juristenzeitung, 1963. 735. old.

²⁴ A II. Bn. eredeti miniszteri javaslata egyféle havi pénzbüntetés bevezetését indítványozta. L. Magyar törvények, 1928. évi törvények. Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. Budapest, é. n. 273–274. old.

4.5. A pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények körének meghatározása is többféleképpen oldható meg. Történhet ez a különös részi büntetési tételekben egyedüli vagy alternatív büntetésként való meghatározással, avagy általános részi szabályozással. Az általános részi szabályozásban igen figyelemre méltó az a megoldás, amely bizonyos bűncselekményi körre általánosan alkalmazható alternatív büntetéssé nyilvánítja a pénzfőbüntetést. Az alternatív pénzbüntetés alkalmazása szempontjából számbajövő bűncselekményi kör vagy absztrakt vagy konkrét szemlélettel határozható meg. Pl. kimondhatja a törvény azt, hogy vétségekre a pénzbüntetés alkalmazható más főbüntetés helyett, ha ezzel is ugyanúgy elérhető a büntetés célja.²⁵ Ez esetben a kiválasztás alapja az absztrakt szemlélet. De lehetséges a pénzbüntetés alternatív alkalmazási körének meghatározása úgy is, hogy pl. a törvény kimondja, ha hat hónapi tartamot meg nem haladó szabadságvesztés kiszabása volna indokolt, ehelyett pénzbüntetés szabható ki, ha ezzel ugyanúgy elérhető a büntetés célja. A pénzfőbüntetés alkalmazási körét jelentősen szélesíthetik az általános részi enyhítési szabályok. Az itt vázolt különféle megoldások együttesen is alkalmazhatók. A közöttük való választást célszerűségi szempontok határozzák meg. Dogmatikailag szükségesnek tartjuk az ún. alternatív pénzbüntetés és az enyhítés révén alkalmazott pénzbüntetés megkülönböztetését.²⁶ Az alternatív pénzbüntetés — akár különös részi, akár általános részi rendelkezés írja elő — szélesebb körben való alkalmazást tesz lehetővé, mert a súlyosabb főbüntetés helyett célszerűségi szempontok alapján szabják ki. Az enyhítés alapja viszont csak (esetleg nyomatékos) enyhítő körülmény lehet. Megfordítva: az alternatív pénzbüntetés akkor is alkalmazható, ha nincs enyhítő körülmény. Az alternatív pénzbüntetésre vonatkozó szabály feleslegessé teheti a pénzbüntetésre áttérést lehetővé tevő büntetésenyhítést. De az alternatív pénzbüntetésre vonatkozó szabály mellett is lehetséges a pénzbüntetésre a büntetésenyhítés keretében való áttérés megengedése.

4.6. A pénzbüntetés mértékének törvényi meghatározása lehetséges úgy, hogy az általános részben meghatározott általános alsó és felső határ irányadó a pénzbüntetés minden alkalmazási esetében és a törvény csak a büntetéskiszabási szabályokban ad irányutatót. Más megoldás szerint a különös részi büntetési tételek az általános határok között további különös határokat jelölnek ki. Ismert olyan szabályozás is, amely mintegy átmeneti megoldásként általános részi szabályokban határozza meg a pénzbüntetés különös kereteit, de nem egyedileg, egyes bűncselekményekre, hanem a bűncselekmények

valamilyen szempont szerint körülhatárolt csoportjára.

Napjainkban a pénzbüntetés törvényi szabályozásának modelljével kapcsolatos kérdések kerültek az érdeklődés homlokterébe. Mondani valónk is jórészt ehhez kapcsolódik. A pénzbüntetés törvényi szabályozásának azonban egy sor fontos kriminálpolitikai előkérdése van. Az erre adott válasz határozza meg a pénzbüntetés helyét a büntetési rendszerben.

5. A pénzfőbüntetés helye és feladatai az új kódex büntetési rendszerében. Hazánk bűnözését az jellemzi, hogy a kis és középsúlyú bűncselekmények fordulnak elő a legnagyobb arányban.²⁷ Ez tükröződik a büntetéskiszabási gyakorlatban is. 1975-ben a szabadságvesztéssel nem járó büntetések (felfüggesztett szabadságvesztés, javító-nevelő munka és pénzfőbüntetés) tették ki az összes kiszabott büntetések több, mint $\frac{3}{4}$ részét. A szabadságvesztéseknek közel $\frac{1}{2}$ része nem haladta meg a 6 hónapot és több, mint 70%-a az 1 évet, tehát a szabadságvesztéseken belül is jelentős helyet foglalnak el a rövidebb tartamú szabadságvesztések.

A bűnözés alakulására vonatkozó előrejelzések az elkövetkező másfél évtizedben sem a bűnözés terjedelmét, sem struktúráját tekintve nem feltételeznek olyan alapvető jellegű változásokat, amelyek a szabadságvesztéssel nem járó büntetések és ezeken belül a pénzbüntetés alkalmazási arányát lényegesen befolyásolnák. A pénzbüntetés alkalmazása szempontjából nézetünk szerint jelentőséghez fognak jutni az életszínvonal emelkedése, a társadalom anyagi létfeltételeinek javulása, a társadalom kulturális színvonalának fokozódása és egyéb, az általános társadalmi-gazdasági-kulturális fejlődésből fakadó körülmények. A másik oldalon pedig a büntetőpolitika, elsősorban az új kódex szankciórendszerének megváltozása, fogja újra meghatározni a pénzfőbüntetés alkalmazási körét.

Az új kódex szankciórendszerével kapcsolatos tervezett változások közül lényegesen érinti a pénzfőbüntetés alkalmazási körét a szabadságvesztés alsó határának 30 napról 3 hónapra történő felemelése,²⁸ a javító-nevelő munka jelenlegi formájának a megszüntetése,²⁹ a mellékbüntetések főbüntetésként, önállóan történő kiszabásának a lehetősége,³⁰ a pártfogó felügyelettel összekapcsolt próbárabocsátás és a feltételes elítélés pártfogó felügyelettel, ill. anélkül.³¹ Minden más körülményt figyelmen kívül hagyva, ezekből a változásokból is következtethetünk bizonyos tendenciákra. A szabadságvesztés általános alsó határának felemelése és a javító-nevelő munka megszüntetése kétségtelenül

²⁷ L. Gödöny József: A bűnözés alakulása és a kodifikáció. Magyar Jog. 1975. 433—442. old.

²⁸ Ficsor—László: i. m. 836. old.

²⁹ Ficsor—László: i. m. 846. old., továbbá Ficsor Mihály: Büntetési rendszerünk továbbfejlesztése és a javító-nevelő munka. Magyar Jog, 1975. 1—11. old.

³⁰ Ficsor—László: i. m. 849. old.

³¹ Ficsor—László: i. m. 843—846. old.

²⁵ Ez volt a II. Bn. megoldása.

²⁶ Erre l. Angyal Pál—Isaák Gyula (összeáll.): A kihágási büntető törvénykönyv stb. Magyar törvények Grill-féle kiadása. IV. kiad. Budapest, 1941. 548. old.

a pénzbüntetés alkalmazási körének kiterjesztésére enged következtetni. A mellékbüntetések, elsősorban a foglalkozástól és a járművezetéstől eltiltás önálló büntetésként való alkalmazásának lehetősége és a próbárabocsátás bevezetése minden bizonnyal az ellenkező irányban fog hatni. A feltételes elítélés újraszabályozása aligha fogja számottevően befolyásolni a pénzbüntetés alkalmazását. Az itt említett kodifikációs elgondolásokon kívül bizonyos bünteteskiszabási rendelkezések is alakíthatják majd a pénzbüntetés alkalmazásának a területét.

Úgy tűnik, hogy *a szabadságelvonással nem járó büntetések aránya és jelentősége az új kódex szankciórendszerében számottevően növekedni fog.*³² Ezen belül — megítélésünk szerint — tovább fog nőni a pénzbüntetés alkalmazásának az aránya, anélkül azonban, hogy büntetési rendszerünk pénzbüntetés-központúvá válna. A pénzbüntetés alkalmazási területét a kisebb súlyú bűncselekmények és a közepes súlyú bűncselekmények enyhébb előfordulási esetei kell, hogy képezzék. Ezen belül is ellenjavallt lehet a pénzbüntetés az elkövető személyiségével kapcsolatos okok miatt.

A pénzbüntetés kiszabása általában olyan elkövetőkkel szemben célszerű, akik első ízben követnek el viszonylag kisebb súlyú bűncselekményt és életvitelük, személyes körülményeik folytán nincs szükség magatartásuk bizonyos időn át tartó irányítására, ellenőrzésére, akikkel szemben tehát az ítéletben megszabott pénzbírszeg megfizetésére kötelezéssel és ezáltal az életszínvonaluk érezhető csökkenésével újabb bűncselekmények elkövetése megelőzhető. A pénzbüntetés akkor lesz alkalmazható, ha a büntetés figyelmeztető, kötelességtudatosító, fegyelmező, adott esetben elrettentő céljai valószínűsíthetőek meg.³³

Ahhoz, hogy a pénzbüntetés ezeknek a feladatoknak megfelelően, törvényi szabályozásában lényeges változtatásokra van szükség: 1. Jelentősen szélesíteni kell a pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények körét. 2. A pénzbüntetés kiszabásánál a törvénynek elő kell írni a kereseti stb. viszonyok figyelembevételét. 3. A pénzbüntetés mértékét úgy kell meghatározni, hogy az jól egyéniesítve, érezhető joghátrányt jelentsen az elítélt részére. 4. A pénzbüntetés végrehajtását úgy kell szabályozni, hogy lehetőleg ne kerüljön sor a pénzbüntetés helyett szabadságvesztés elrendelésére. Ezeket tekintjük a legfontosabb kérdéseknek.

6. *A napi pénzbüntetés — bünteteskiszabási modell.* Tulajdonképpen helytelen a napi pénzbüntetés „rendszeréről” beszélni, mert ez nem külön pénzbüntetési rendszer, hanem bünteteskiszabási módszer³⁴, egy eljárás, egy modell. *A pénzbüntetés helye a szankciórend-*

szerben, a pénzbüntetés kriminálpolitikai jelentősége, nem elsősorban attól függ, hogy bevezetik-e a napi pénzbüntetést vagy sem. Ezt számos ország,³⁵ köztük hazánk, büntetőjogának fejlődése is bizonyítja. A pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények körének radikális kiszélesítése, a bünteteskiszabás során a vagyoni viszonyok figyelembevételére, a súlyosabb összegű pénzbüntetések kiszabásának biztosítása más eszközökkel is elérhető. A pénzbüntetés alkalmazási köre ugyanis éppenséggel független a kiszabás módjától; a kereseti stb. viszonyok figyelembevételét a globális pénzbüntetés mellett is előírhatja a törvény, sőt a bírósági gyakorlat is kialakíthat megfelelő értékelési standardokat pl. a vádlott egy havi jövedelmének alapul vételével³⁶; a büntetések összegének megfelelő növelése is megvalósítható a globális pénzbüntetés keretében.

A napi pénzbüntetés csak bünteteskiszabási modell, de mint ilyen, *igazságosabbá, attekinthetőbb és e tulajdonságai révén hatékonyabbá teszi a pénzbüntetést.* A napi pénzbüntetést jelentőségének helyes megítéléséhez meg kell szabadítani a hozzá kapcsolódó tévedésektől. A napi pénzbüntetés nem azonos a részletekben vagy épp a százaléokban meghatározott fizetéslevonással, itt is végeredményben *egy összeg* képezi a megfizetendő pénzbüntetést. Ami új, az az összeg kiszabásának — ha úgy tetszik: kiszámításának — a módja.

7. *A napi pénzbüntetés Magyarországon?* A napi pénzbüntetés, mint bünteteskiszabási modell, a kereseti, jövedelmi, vagyoni viszonyok figyelembevételének intézményes biztosítását célozza. A kereseti, jövedelmi és vagyoni viszonyok figyelembevételének szükségessége a pénzbüntetés alkalmazásánál nem vitatható, mert e büntetés a bűncselekmény-arányos alkalmazás esetén épp annyira aránytalan lenne, amennyire aránytalanok a keresetek, a jövedelmek, ill. a vagyoni viszonyok a társadalmon belül.³⁷ Csak azon lehet vitázni, hogy a kereseti stb. viszonyok figyelembevételének melyik a célszerűbb, igazságosabb módja: a globális pénzbüntetésnél külön szabály beiktatása a kereseti viszonyok figyelembevételéről, avagy a napi pénzbüntetés? Tévedés volna a napi pénzbüntetést szükségképpen a kapitalista büntetőjoghoz kapcsolni, annak ellenére, hogy eddig az európai szocialista országok a vagyoni viszonyok figyelembevételét a globális pénzbüntetési rendszerben oldották meg.

A kereseti stb. viszonyok értékelése a szocialista büntetőjogban fontos követelmény, ami-

³⁵ A pénzbüntetések előretörése az NSZK-ban és Ausztriában is 1970 és 1975 között még a globális pénzbüntetés alapján ment végbe.

³⁶ L. Vágó Tibor: A közúti közlekedési balesetek csökkentésének kriminológiai és büntetőjogi eszközei. Budapest, 1972. 263. old.

³⁷ Heller szerint az igazságosság „az egyenlők egyenlő és az egyenlőtlenek konkrétan arányos egyenlőtlen megítélését” jelenti. Heller Ágnes: A szándéktól a következményig. Budapest, 1970. 288. old.

³² Ficsor—László: i. m. 843. s. köv. old.

³³ L. Földvári József: A büntetés tana. Budapest, 1970. 163. s. köv. old.

³⁴ Így fogja fel Bodnár is. L. Bodnár: Néhány gondolat... 324. old.

nek az alapja a szocializmusban meglevő kereseti, jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenség. Igaz, hogy hazánkban a rétegek átlagos jövedelmi szintje közt nincs még kétszeres különbség sem, de a rétegeken belüli további differenciálódás „legszegényebbek” és „tehetősebbek” között nyolc-tízszeres különbségeket ad.³⁸

A globális pénzbüntetési rendszer hibája, hogy a kiszabott pénzbüntetésben összemosódik a bűncselekmény súlyának és a kereseti stb. viszonyoknak az értékelése. Ebben a kiszabási modellben a bíró elsőrendű fogódzója a bűncselekmény súlya, ezért a kiszabott büntetések általában bűncselekmény-arányosak lesznek, a kereseti viszonyok csak korrekatív szerephez jutnak. Előnye e rendszernek az egyszerűség és az, hogy a kereseti stb. viszonyok feltárásában és figyelembevételében bizonyos nagyvonalúságot enged a bírónak.

A napi pénzbüntetés a bűncselekmény súlyának és a kereseti viszonyoknak teljes szétválasztásával a pénzbüntetés alkalmazásában az elérhető legigazságosabb megoldás feltételét teremti meg. A napok számában fejezi ki a bíróság a bűncselekmény súlyának értékelését. Ez ugyanolyan bünteteskiszabási tevékenység eredménye, mintha szabadságvesztést szabna ki a bíróság. A tulajdonképpen vett bünteteskiszabás ezzel be is fejeződik. Az egy napi büntetés pénzüsszegének a meghatározása az elkövetett bűncselekmény súlyától teljesen függetlenül, csak a vádlott kereseti stb. viszonyainak az alapján kerül meghatározásra. Az viszont előzetes büntetőpolitikai állásfoglalást igényel, hogy minek alapulvételével történjék az egy napi büntetés összegének meghatározása. A büntetési napok száma kifejezi a bűncselekmény súlyát, ami a büntetést igazságossága mellett áttekinthetővé és a jogorvoslati fórum által jobban ellenőrizhetővé teszi. A napi büntetés összegének a meghatározásához a bíróságnak, bármiféle megfontolás alapján számítja is ki, számolni kell és ezzel összefüggésben több nehézség kedvetleníti el a rendszer alap gondolatát helyeslőket is.

Az egy napi összeg megállapításával kapcsolatos nehézségek képezik ennek a kiszabási rendszernek az Achilles-sarkát. Úgy gondoljuk, hogyha nem törekszünk valamiféle aritmetikai pontosságra, akkor ezek a nehézségek jórészt leküzdhetők lesznek.

A következőkben megkíséreljük felvázolni a napi pénzbüntetés modelljének alapján a

pénzbüntetés törvényi szabályozásának leglényegesebb elemeit.

8. Javaslatok a napi pénzbüntetés kialakításához

8.1. A pénzfőbüntetéssel büntetendő cselekmények meghatározása. A pénzfőbüntetés a különös részi büntetési tételekben kapjon helyet s egyedül vagy alternatív büntetésként a kisebb súlyú bűncselekményeknél. Alternatív büntetésként általában az 1 évet meg nem haladó szabadságvesztés mellett szerepeljen. Egyes ilyen bűncselekményeknél, azok jellege miatt indokolt lehet a pénzfőbüntetéssel való fenyegetés mellőzése. Ezenkívül egy általános részi szabály mondja ki, ha a bíróság a konkrét esetben hat hónapot meg nem haladó tartamú szabadságvesztés kiszabását tartaná indokoltnak, ehelyett pénzfőbüntetést szabhasson ki olyan esetekben is, amelyekben a különös részi büntetési tétel nem tartalmaz pénzfőbüntetést. Így oldható meg az ún. közép-kriminalitás enyhébb előfordulási eseteire a pénzbüntetés alkalmazásának lehetővé tétele. Ezt nem az enyhítés keretében, hanem *alternatív büntetéssé* nyilvánítással kell biztosítani. Ez azt jelenti, hogy a pénzbüntetés kiszabásához nem szükséges pl. nyomatékos enyhítő körülmény, hanem ez célszerűségi megfontoláson alapul. E rendelkezések mellett számunkra szükségtelennek tűnik a büntetésenyhítés lehetősége a pénzfőbüntetés kiszabásához.

8.2. A pénzbüntetés mértékének törvényi meghatározása. A kodifikációs főbizottsági előterjesztéssel egyetértve javasoljuk, hogy a pénzbüntetés általános alsó határa 5 nap, általános felső határa 360 nap legyen. Ezen belül az egyes bűncselekményeknél a törvény határozza meg a különös felső határokat. A tisztán pénzbüntetéssel fenyegetett cselekményeknél elegendőnek látszik a 90 napi büntetés, a különös részben alternatív pénzbüntetéssel fenyegetett cselekményeknél általában 180, vagy 360 nap, az általános részi szabály alapján pénzbüntetéssel büntethető cselekményeknél 360 nap legyen a felső határ. A speciális minimum meghatározását *nem javasoljuk*.

8.3. A napi büntetés mértéke. A pénzfőbüntetés akkor szabható ki, ha az elítélt, akár részletekben is, keresetéből vagy jövedelméből képes megfizetni, úgy, hogy törvényes tartási kötelezettségeit teljesíti, a maga és tartásra szoruló családja minimális megélhetését nem veszélyezteti.³⁹ A pénzfőbüntetés nem a vagyon elvonásának eszköze. A vagyon a napi összeg meghatározásánál csak akkor vehető figyelembe, ha ennek elmaradása az elítélt számára *méltánytalan* előnyt, ill. hátrányt jelentene. Az egy napi összeg meghatározásához túlzott részletes számítási szabályt nem szabad adni. A törvényben azt kell előírni, hogy a *napi büntetés összegének meghatározásánál figyelembe kell venni*

³⁸ Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése. Budapest, 1969. 193. old. és ugyanígy Pongrácz László: A kereseti arányok távlati fejlesztése. Budapest, 1975. 75. old. A jövedelemszóródásra l. még Jávorka Edit: Gondolatok az életszínvonalról. Gazdaság 1976. 4. szám. 28—39. old. és Bálint József: Társadalmunk rétegződése és a jövedelemarányok a statisztika tükrében. Társadalmi Szemle. 1976. 4. szám. 31—48. old. Bodnár szerint viszont nálunk „a különbségek nem túlzottan jelentősek, és általában az átlagkereset körül mozognak”. L. Bodnár: Néhány gondolat... 324. old.

³⁹ Ezt a gondolatot fejezi ki ma a pénzmellékbüntetés tekintetében a BK 437., BJD 2523.

a vádlott keresetét, jövedelmét és vagyoni viszonyait. Megfontolható volna további olyan instrukció felvétele, amely általában az *egy napi tiszta jövedelem* alapulvételét írja elő, de több szól amellett, hogy ezt a törvény mellőzze, legfőképp a bizonyítási problémák; viszont a gyakorlat valamilyen formában ezt a szempontot úgyis fel fogja használni. A vádlott jövedelmét terhelő kötelezettségek figyelembevételének körét a törvény nem képes előre kijelölni, ezt a bírói gyakorlatra kell bízni.⁴⁰ A jövedelmi-vagyoni viszonyok tisztázásához a munkaügyi jövedelmi igazolás, a pénzügyi hatóság által kiállított vagyoni bizonyítvány, a terhelt által szolgáltatott és a nyomozó hatóságok által feltárt egyéb adatok szolgálhatnak alapul. De lehetővé kell tenni a jövedelem becslés útján történő megállapítását is,⁴¹ mert az igazolható kereset és a tényleges jövedelem nem lényegtelen mértékben eltérhet egymástól. Amit hangsúlyozni kívánunk: az egy napi büntetés összege nem mechanikus számolási művelet eredménye, hanem ennek a meghatározása a bíróság mérlegelése alapján történik. Ennek azonban mindig a megállapított tényeken kell alapulnia. Gyakorlati szempontok szólnak amellett, hogy az egy napi büntetés *kerek összeg* legyen.

A napi büntetés összegének a gyakorlati megállapításával kapcsolatban gondolni kell arra, hogy ezt tömegesen tárgyalás mellőzésével fogják alkalmazni, ezért már a nyomozás során fel kell tárni a napi büntetés megállapítása szempontjából releváns tényeket. A főbizottsági előterjesztés a napi büntetés összegének a meghatározásához az 50–500 forintos keretet javasolja.⁴² Nézetünk szerint a felső határt 1000 forintban kell meghatározni. Az abszolút felső határnak a napi pénzbüntetések összegén túlmenően külön, egy összegben való meghatározását szükségtelennek tartjuk.

8.4. A pénzbüntetés meghatározása az ítéletben. Az ítélet rendelkező részének tartalmaznia kell a pénzbüntetési napok számát, az egy napi büntetés összegét és a fizetendő pénzbüntetés végösszegét is.

8.5. A pénzbüntetés behajtása. A megfelelő törvényi feltételek szem előtt tartásával kiszabott pénzbüntetést az elítélt általában meg tudja fizetni. Mivel a pénzbüntetés kiszabásának célja közvetlenül az, hogy elítéltet a bűncselekmény miatt vagyoni hátránnyal sújtsa, a tör-

vénynak biztosítani kell, hogy a pénzbüntetés ilyenként is kerüljön végrehajtásra. Ezért el kell vetni a pénzbüntetés és szabadságvesztés közötti „szabad” választást és vissza kell térni a behajtási rendszerhez. Behajthatatlanság esetén — ami pl. kijátszási törekvések esetén fordulhat elő — kell szabadságvesztésre átválttatni a büntetést. Az átváltztatás elkerülése érdekében a jövőben is biztosítani kell a halasztás és a részletfizetés lehetőségét.

Átváltztatási kulcsnak az 1 napi pénzbüntetés = 1 nap szabadságvesztés arányt javasoljuk.

8.6. Egyes eljárási kérdések. A napi pénzbüntetés bevezetése különleges eljárásjogi problémákat nem okoz. A napi jövedelemnek adott esetben becslés útján történő megállapítása nem ütközik a bizonyítási szabályokba, mert nem jelent mást, mint ténybeli következtetést⁴³ az igazolt jövedelemből vagy egyéb vagyoni viszonyokból a feltehető jövedelemre. A becslés itt azért sem aggályos, mert a jövedelem nagysága nem a felelősséget megalapozó tény, amelyet, mint ilyent, bizonyossággal kellene megállapítani.

A napi pénzbüntetés bevezetése nem indokolná a fellebbezési szabályok megváltoztatását sem. Az egy napi büntetés összegének megállapításánál is a tényállás megalapozottságával kapcsolatos követelményeket kell alkalmazni. Ha a bíróság elegendő alap nélkül következtet a vádlott jövedelmére, ez részbeni felderítetlenséget fog eredményezni. A bizonyítékok felülmérlegelésére vonatkozó szabályokat azokra a tényekre is alkalmazni kell, amelyekre a napi büntetés megállapítása alapul. Az új kiszabási rendszer nem érintené a felülbírálat terjedelmére vonatkozó szabályokat sem. Akár a büntetési napok, akár az egy napi büntetés összege ellen bejelentett fellebbezés esetén teljes revíziónak kell érvényesülni.

A súlyosítási tilalommal kapcsolatban — nézetünk szerint — mind a büntetési napok, mind az egy napi összeg felemelés végett benyújtott vádlói fellebbezést a vádlott terhére benyújtottnak kell tekinteni, tehát mindkettő feloldja a súlyosítási tilalmat. Mindezek alapján az eljárási problémák megoldhatók a hatályos szabályozás keretei között.

8.7. A pénzmellékbüntetés. A napi pénzbüntetést a főbüntetés kiszabására találták ki, ezért a pénzmellékbüntetéssel ez a kiszabási rendszer nehezen boldogul. A napi pénzbüntetésnél, bármilyen mértékben szolgáljon a napi összeg alapjául, a bíró abból indul ki, hogy az elítélt általában keresetéből, jövedelméből fizeti meg a büntetést. A pénzmellékbüntetés felfüggesztett szabadságvesztés mellett történő alkalmazásánál ez a feltételezés reális. Végrehajtható szabadságvesztésnél azonban egészen más a helyzet. Vagy elfogadjuk azt, hogy itt a ki-

⁴⁰ Itt sok kérdést kell tisztázni. Csak példaképpen: gyermek és nem dolgozó feleség eltartása, más törvényes tartási kötelezettség, a jövedelmet terhelő egyéb kiadások, mint OTP részlet törlesztése, a bűncselekményből fakadó polgári kártérítési kötelezettség, gépkocsi vásárlás érdekében eladósodás stb. figyelembe vétele avagy figyelmen kívül hagyása a napi büntetés összegének megállapításánál.

⁴¹ Becslést kell alkalmazni azoknál a foglalkozásoknál, amelyekről köztudott, hogy az igazolható kereset és tényleges jövedelem számottevően eltér pl. boraváló, hálapénz, parasolventia stb. következtében. Becslés javasolható azoknál is, akiknek nincs jövedelme, de lehet(ne).

⁴² Ficsor—László: i. m. 849. old.

⁴³ Így Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. Budapest, 1966. 35. old.

szabás alapja a vagyon, a keresetből, jövedelemből eredő megtakarítás — ezt mi ellenezzük —, vagy a szabadulás utáni várható keresetet, jövedelmet tesszük a kiszabás alapjává, ami ugyancsak problematikus. A pénzmellékbüntetés végrehajtható szabadságvesztés melletti alkalmazására jobban megfelel a globális pénzbüntetés, mint a napi pénzbüntetés. Azt viszont mindenképpen visszásnak tekintenénk, hogy más kiszabási rendszer érvényesüljön a főbüntetésnél mint a mellékbüntetésnél.⁴⁴ A megol-

dást az jelenti, hogy a pénzmellékbüntetést szabályként a felfüggesztett szabadságvesztés mellett, végrehajtandó szabadságvesztés esetén pedig csak a rövidebb (pl. egy évet meg nem haladó) szabadságvesztés mellett alkalmazza a gyakorlat. Hosszabb tartamú szabadságvesztés mellett pénzmellékbüntetés alkalmazását mellőzni kell. Ezt az is megkönnyíti majd, ha a bűncselekménnyel szerzett nyereség, haszon elvonását az elkobzás alkalmazási körének kiszélesítése biztosítja.⁴⁵

⁴⁴ Azt teljes képtelenségnek tartjuk, hogy a törvény csak „egyes bűncselekményeknél vagy bűncselekmény-csoportoknál” rendelje ezt a kiszabási módszert alkalmazni. L. Bodnár: Néhány gondolat... 324. old. Ezt kipróbálták Dániában és tökéletesen csődbe is ju-

tott. L. Driendl: Bericht... 1137. s köv. old. és Grebing: Probleme... 1053. old.

⁴⁵ Ficsor—László: Elgondolások... 849. old.